

UDK: 347.2/3

Zavqiddin AMONOV,

Yuridik fanlar nomzodi, mustaqil izlanuvchi, Toshkent davlat yuridik universiteti, Toshkent, O'zbekiston

E-mail: zavqiddinamanov1979@gmail.com

Yuridik fanlar doktori, professor N.Imomov taqrizi asosida.

MULKIY HUQUQLARNING MOHIYATI VA RAQAMLI OB'YEKTLARGA NISBATAN HUQUQIY REJIMNI BELGILASH MASALALARI

Annotatsiya

Maqolada mulkiy huquqlarning mohiyati, ashyoviy huquqlar ob'ekti bo'lishi mumkin bo'lgan ashyolarning belgilari hamda raqamli va boshqa nomoddiy aktivlarga nisbatan huquqiy rejimni belgilash masalalari tahlil qilingan. Individual belgilari bilan aniqlanadigan va turga xos ashyolar o'rtasidagi farq, turga xos ashyolarni faktik ajratish orqali mulk huquqi ob'ektiga aylantirish shartlari ochib berilgan. Hujjatli va hujjatsiz qimmatli qog'ozlar, kripto-aktivlar hamda taqsimlangan reyestrda raqamli yozuvlar misolida moddiy ashyoga bo'lgan mulk huquqi bilan nomoddiy ob'ektga bo'lgan mulkiy huquq farqlanadi. Kripto-aktivni ashyo yoki mulk huquqining ob'ekti deb emas, qiymati va egasiga ega bo'lgan, raqamli yozuvlar orqali qayd etiladigan mulkiy huquq sifatida baholash asoslanadi.

Kalit so'zlar: Mulkiy huquq, mulk huquqi, ashyoviy huquq, individual ashyo, turga xos ashyo, nomoddiy aktiv, raqamli ob'ekt, kripto-aktiv, token, hujjatsiz qimmatli qog'oz, taqsimlangan reyestr.

СУЩНОСТЬ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРАВ И ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМА СИФРОВЫХ ОБЪЕКТОВ

Аннотация

В статье анализируются сущность имущественных прав, признаки вещей, способных выступать объектами вещных прав, а также вопросы определения правового режима цифровых и иных нематериальных активов. Раскрываются различия между индивидуально-определенными и родовыми вещами и условия, при которых родовые вещи становятся объектами права собственности посредством их фактического обособления. На примере документарных и бездокументарных ценных бумаг, криптоактивов и цифровых записей в распределенном реестре проводится разграничение права собственности на материальную вещь и имущественного права на нематериальный объект. Обосновывается квалификация криптоактива не как вещи, а как имущественного права, имеющего стоимость и владельца и фиксируемого посредством цифровых записей.

Ключевые слова: Имущественное право, право собственности, вещное право, индивидуально-определенная вещь, родовая вещь, нематериальный актив, цифровой объект, криптоактив, токен, бездокументарная ценная бумага, распределенный реестр.

THE ESSENCE OF PROPERTY RIGHTS AND DETERMINING THE LEGAL REGIME OF DIGITAL OBJECTS

Annotation

The article examines the essence of property rights, the characteristics of things capable of serving as objects of real rights, and the legal classification of digital and other intangible assets. It distinguishes individually determined things from fungible things and explains when fungible assets may become objects of ownership through factual separation. Using certificated and uncertificated securities, crypto-assets and entries in distributed ledgers as examples, the article differentiates ownership of a tangible thing from a property right in an intangible object. It argues that a crypto-asset should be classified not as a thing but as a property right with value and an identifiable holder, recorded through digital entries.

Key words: property right, ownership, real right, individually determined thing, fungible thing, intangible asset, digital object, crypto-asset, token, uncertificated security, distributed ledger.

Kirish. Raqamli texnologiyalarning kyeng joriy etilishi iqtisodiy qiymatga ega yangi nomoddiy aktivlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Kripto-aktivlar, tokenlar, elektron hisob yozuvlari, virtual boyliklar va boshqa raqamli ob'ektlar fuqarolik muomalasida ayirboshlanadi, baholanadi va egasiga manfaat keltiradi. Biroq ularning texnik xususiyatini huquqiy tabiat bilan aynanlashtirish mumkin emas. Raqamli shakl ob'ektning qay tarzda mavjudligi yoki huquq qay tarzda qayd etilishini ko'rsatadi, ammo uning ashyo, mulkiy huquq yoki intellektual mulk ekanini o'z-o'zidan belgilamaydi.

An'anaviy sivilistikada mutlaq mulkiy huquqlar, asosan, ashyoviy huquqlar va intellektual faoliyat natijalariga bo'lgan mutlaq huquqlar orqali tushuntiriladi. Shu sababli yangi nomoddiy aktivlarga nisbatan yo ashyoviy huquqlar rejimini, yoki intellektual mulk rejimini tatbiq etishga urinish kuzatiladi. Biroq raqamli ob'ekt moddiy ashyo emasligi, ayni paytda har doim ham ijodiy yoki texnik natija sifatida muhofazaga layoqatli emasligi bunday ikkiliklarning yetarli emasligini ko'rsatadi.

Tadqiqotning maqsadi mulk huquqi ob'ektining asosiy belgilarini aniqlash, individual va turga xos ashyolar o'rtasidagi

farqning huquqiy ahamiyatini ochib berish hamda raqamli aktivlarga nisbatan mulkiy huquqning mustaqil rejimini asoslashdan iborat.

Adabiyotlar sharhi. Ashyoviy huquqlar va ularning ob'ektlari haqidagi klassik qarashlar D.D. Grimm asarlarida ashyolarning almashtiriladigan va almashtirilmaydigan turlari orqali yoritilgan [5]. Ch. Sanfilippo species va genus tushunchalarini sharhlar ekan, tabiatan turga xos ashyoni muomala uchun ajratib qo'yish uni noyob ashyoga aylantirmasligini ta'kidlaydi [6]. Zamonaviy sivilistikada ham ashyoviy huquqlar ob'ektining chegaralari va nomoddiy iqtisodiy boyliklarga ashyoviy rejimni tatbiq etish masalasi bahsli bo'lib qolmoqda [7].

Raqamli huquqlarga bag'ishlangan tadqiqotlarda ikki asosiy yondashuv shakllangan. Birinchi yondashuv raqamli huquqni fuqarolik huquqlarining yangi ob'ekti sifatida baholaydi. Ikkinchi yondashuvga ko'ra, raqamli yozuv yangi ob'ekt emas, balki mavjud mulkiy huquqni qayd etish va amalga oshirish shaklidir. I.M. Konobeyevskaya va Ye.N. Agibalova raqamli huquqni mustaqil ob'ekt deb tan olish tushunchalarni asossiz ko'paytirishi mumkinligini ko'rsatadi [8].

Metodologiya. Tadqiqotda formal-yuridik, tizimli, mantiqiy va qiyosiy-huquqiy usullar qo'llanildi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining ashyolar tasnifi va fuqarolik huquqlari ob'yektlariga oid normalari kriptο-aktivlar aylanmasi va qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risidagi maxsus normalar bilan o'zaro bog'liq holda tahlil qilindi [1]. Ob'yektning texnik ifodasi, iqtisodiy mazmuni va huquqiy rejimi alohida mezonlar sifatida ajratildi.

Natija va muhokama. Ashyoviy huquqlar mulkka tegishlilikning huquqiy holatini, ya'ni mulkiy munosabatlar statikasini ifodalaydi. Mulk huquqi egalik qilish, foydalanish va tasarruf etish vakolatlarini birlashtiruvchi eng to'liq ashyoviy huquq, cheklangan ashyoviy huquqlar esa boshqa shaxs ashyosi ustidan qonunda belgilangan doirada hukmronlik qilish imkoniyatini beradi. Bunday huquqlarning ob'yekti, qoida tariqasida, moddiy va aniqlangan ashyo bo'ladi.

Individual belgilari bilan aniqlanadigan ashyo o'ziga xos xususiyatlari orqali boshqa ashyolardan ajralib turadi va yuridik jihatdan almashtirib bo'lmaydi. Uy, noyob surat yoki muayyan transport vositasi bunga misol bo'ladi. Turga xos ashyolar esa soni, og'irligi, o'lchovi yoki hajmi bilan belgilanadi va odatda shu turdagi boshqa ashyo bilan almashtirilishi mumkin. Don, neft, un, yog' va pul kabi ob'yektlar shular jumlasidandir [1].

Biroq turga xos ashyo ham umumiy massadan faktik ajratilgan paytdan boshlab mulk huquqi ob'yekti bo'la oladi. Qutilash, alohida idishga joylash, markirovka qilish, soni, og'irligi yoki hajmini belgilash ashyoning muayyanligini ta'minlaydi. Bunda ashyoning tabiiy turdoshligi yo'qolmaydi: u noyob speciesga emas, muomala uchun individuallashtirilgan genusga aylanadi. Masalan, muayyan sistemaga ajratilgan neft mulk huquqi ob'yekti bo'lishi mumkin, ammo umumiy omborga qo'shilganda yana aralash massa tarkibiga kiradi.

Shunday qilib, mulk huquqi ob'yekti uchun ikki asosiy mezon muhim: ob'yekt moddiy ashyo bo'lishi va u boshqa ob'yektlardan yetarli darajada ajratilgan bo'lishi kerak. Bu xulosa nomoddiy ob'yekt iqtisodiy qiymatga ega bo'la olmaydi, degani emas. Aksincha, nomoddiy aktiv muomalada ishtirok etishi mumkin, ammo unga nisbatan huquqni ashyoga bo'lgan mulk huquqi bilan aynanlashtirish shart emas.

Hujjatli qimmatli qog'oz ushbu farqni yaqqol ko'rsatadi. Unda moddiy hujjatga bo'lgan huquq va hujjat tasdiqlaydigan mulkiy huquq bir-biridan farqlanadi. Hujjatsiz qimmatli qog'ozda esa moddiy qog'oz mavjud emas; huquq elektron hisob registrilaridagi yozuv orqali qayd etiladi [4]. Shu bois bunday holda "qog'ozga bo'lgan mulk huquqi" emas, qimmatli qog'oz bilan tasdiqlangan va elektron shaklda qayd etilgan mulkiy huquq haqida so'z yuritiladi.

Xuddi shu yondashuv kriptο-aktivlarga ham tatbiq etilishi mumkin. Amaldagi qonunchilikda kriptο-aktiv ma'lumotlarning taqsimlangan reyestrtdagi raqamli yozuvlar yig'indisini ifodalaydigan, qiymati va egasiga ega mulkiy huquq sifatida

ta'riflangan [2]. Demak, qonun chiqaruvchi uni moddiy ashyo yoki kriptografik faylga bo'lgan mulk huquqi emas, raqamli infratuzilma orqali qayd etiladigan mulkiy huquq sifatida belgilagan.

Raqamli yozuvni huquqning o'zi bilan to'liq aynanlashtirish ham ehtiyotkorlikni talab etadi. Reyestrtdagi yozuv huquq egasini, huquq hajmini va tranzaksiyalar tarixini tasdiqlash vositasi bo'lishi mumkin. U huquqiy munosabatning texnologik qatlamini tashkil etadi. Mulkiy huquqning mazmuni esa qonun, shartnoma, token emissiyasi shartlari va tegishli axborot tizimi qoidalarini bilan belgilanadi.

Shu nuqtai nazardan "raqamli ob'yekt", "raqamli aktiv" va "raqamli huquq" atamalarini farqlash lozim. Raqamli ob'yekt — elektron muhitda mavjud ma'lumot yoki kod; raqamli aktiv — iqtisodiy qiymatga ega raqamli ifoda; raqamli huquq esa axborot tizimida qayd etiladigan va shu tizim qoidalariga muvofiq amalga oshiriladigan mulkiy vakolatdir. Ularning huquqiy rejimi barcha hollarda bir xil bo'lishi mumkin emas.

Mulkiy huquqning nomoddiy ob'yektlarga nisbatan mutlaq himoyasini ta'minlash uchun ashyoviy huquqlar konstruksiyasini mexanik ravishda kengaytirish shart emas. Qonun huquq egasining raqamli yozuvga ruxsatsiz aralashishini to'xtatish, nazoratni tiklash, noqonuniy o'tkazilgan aktivni qaytarish yoki yetkazilgan zararni undirish talablarini mustaqil himoya usullari sifatida belgilashi mumkin. Bunda himoyaning mazmuni ob'yektning nomoddiy tabiati va reyestr texnologiyasining xususiyatlariga mos bo'lishi kerak.

Fuqarolik qonunchiligini takomillashtirishda raqamli aktivlarning yagona va haddan tashqari keng ta'rifidan qochish maqsadga muvofiq. Avvalo aktivning iqtisodiy mazmuni — talab qilish huquqi, korporativ huquq, to'lov vositasiga o'xshash qiymat, xizmatdan foydalanish huquqi yoki boshqa vakolat — aniqlanishi lozim. Shundan keyingina uning o'tkazilishi, garovi, meros bo'lib o'tishi, undiruv qaratilishi va himoya usullari belgilanishi mumkin.

Xulosa. Ashyoviy huquqning an'anaviy ob'yekti moddiy va muayyanlashtirilgan ashyodir. Turga xos ashyolar ham umumiy massadan faktik ajratilganidan keyin mulk huquqi ob'yektiga aylanishi mumkin, ammo ularning turdosh tabiati saqlanib qoladi. Nomoddiy va raqamli aktivlar esa jismaniy ashyo bo'lmagani sababli ularga ashyoga bo'lgan mulk huquqi rejimini to'liq tatbiq etish nazariy jihatdan asosli emas.

Kriptο-aktivni qiymati va egasiga ega, taqsimlangan reyestrda raqamli yozuvlar orqali qayd etiladigan mulkiy huquq sifatida baholash O'zbekiston qonunchiligining amaldagi yondashuviga mos keladi. Raqamli texnologiya huquqning mazmunini emas, uni qayd etish va amalga oshirish shaklini belgilaydi. Shuning uchun raqamli aktivlarni tartibga solishda "mulk huquqini raqamlashtirish" emas, turli tabiatdagi mulkiy huquqlarni raqamli muhitda tan olish, o'tkazish va himoya qilishning maxsus qoidalarini rivojlantirish ustuvor ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (birinchi qism). 1995 yil 21 dekabr. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: <https://lex.uz/docs/-111189>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 3 iyuldagi PQ–3832-son "O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni va kriptο-aktivlar aylanmasi sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
3. Kriptο-aktivlar aylanmasi sohasidagi xizmatlar provayderlari faoliyatini lisenziyalash tartibi to'g'risidagi nizam (ro'yxat raqami 3380, 2022 yil 15 avgust).
4. O'zbekiston Respublikasining 2015 yil 3 iyundagi O'RQ–387-son "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi Qonuni.
5. Grimm D.D. Leksii po dogme rimskogo prava. – Moskva: Zersalo, 2003.
6. Sanfilippo Ch. Kurs rimskogo chastnogo prava: uchebnik. – Moskva: BEK, 2002.
7. Korotkova M.V. Ob'yekty veshnykh prav v grajdanskom zakonodatelstve Rossii // Obrazovaniye i pravo. – 2020. – № 4.
8. Konobeyevskaya I.M. Sifrovyye prava kak novyy ob'yekt grajdanskix prav // Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya: Ekonomika. Upravleniye. Pravo. – 2019. – T. 19, vyp. 3. – S. 330–334.
9. Agibalova Ye.N. Sifrovyye prava v sisteme ob'yektov grajdanskix prav // Yuridicheskii vestnik Dagestanskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2020. – T. 33, № 1. – S. 90–99.